

COVID-19 NING TURKIYA TURIZMIGA TA'SIRI KAPADOKIYA MISOLIDA

Yo'lchiyeva Yorqinoy Umarboy qizi

Toshkent Davlat Sharqshunoslik Universiteti

yorqinoyyolchiyeva56@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6035764>

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 15-dekabr 2021

Ma'qullandi: 15-yanvar 2022

Chop etildi: 5-fevral 2022

KALIT SO'ZLAR

bo'g'oz, prognoz, epidemiya, sektor, xizmat ko'rsatish, turoperator.

ANNOTATSIYA

Turkiya Respublikasi hozirgi kunda turizm sektori eng rivojlangan davlatlar qatoriga kiradi. Turkiya turizmi markazlaridan biri bo'lgan Kappadokiya ham barcha sharoitlari yaratilgan turizm o'z faoliyatini olib bormoqda. Butun dunyoga o'tkazgan salbiy ta'siri bilan COVID-19 Turkiyani ham chetlab o'tmadi. Turizm sektori eng zarar ko'rgan sohalaridan biri bo'ldi va bu Turkiya iqtisodiyotiga o'z ta'sirini o'tkazdi.

Turkiya geografik joylashuvi nuqtai nazaridan ham noyob mamlakat. Turkiya ikkita qit'a: Osiyo va Yevropani, boshqacha qilib aytganda Yevroosiyoni birlashtirib turuvchi kam sonli mamlakatlar tarkibiga kiradi. Osiyo bilan Yevropani suv va quruqlik yo'llari bilan bog'laydigan strategik ahamiyatdagi Bosfor va Dardanell bo'g'ozlari – Qora dengizni dunyo okeani bilan bog'laydigan xalqaro yo'l ekanligi bilan muhim ahamiyatga ega. Shu yo'llar orqali Turkiya dunyoning ko'plab davlatlari bilan bog'lanadi. Dengizlar, bo'g'ozlar mamlakat turizmini shakllantirish va rivojlantirish uchun keng imkoniyatni ochib berdi. Turkiya turizmiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi omillar quyidagilar:

- iqlim;
- geografik joylashuv;
- o'simlik va hayvon turlari;
- suv manbalari;
- tabiiy go'zalliklar;
- tarixiy asarlar va madaniy yodgorliklar.

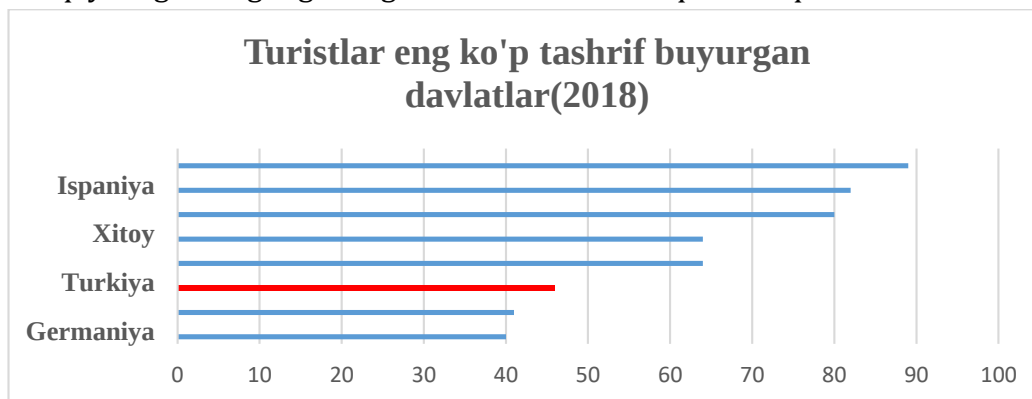
Turizm bugungi davrda valyuta kirishini orttiruvchi, xalqaro munosabatlarni ijobiy tarafa o'zgartiruvchi xususiyati bilan xalqaro iqtisodiyotda alohida o'ringa ega

bo'lgan, xalqaro madaniy aloqalarni bog'lovchi ta'siri bilan dunyoda tinchlikni ta'minlab turuvchi muhim sektordir. 1982-yilda Turkiya turizm sohasi bo'yicha o'zining ilk marotaba keng ko'lamli islohotlarini boshlab 2000-yilga kelib bu sohada dunyoning yetakchi davlatlari qatoriga kirib olgan edi. Amalga oshirilgan islohotlarning qanchalik maqsadli va aniq bo'lganligini 2000-yilning o'zidayoq Turkiya tashrif buyurgan turistlar soni bo'yicha jahonda 20-o'ringa chiqib olganligidan ko'rishimiz mumkin. 2009-yilda esa bu o'rindan 7-o'ringa o'tib olgan edi. Demak Turkiya ana shu paytda xizmat ko'rsatish sohasi iqtisodiyotning boshqa sohalariga qaraganda ko'proq daromad olib kelishiga katta ahamiyat qaratgan edi. Turkiya iqtisodiyotida turizm ulushi 2018-yil I chorakda bir yil oldingi xuddi shu muddatga nisbatan 31,3% ortib, 4425237 ming dollar bo'lgan edi. 2019-yildagi statistikalarga ko'ra, ushbu yilda daromad o'tgan yilgiga nisbatan 17%ga ortgan bo'lib 34 mlrd 520 mln 332 ming dollarga yetgan. Ana shu davrda kishi boshiga o'rtacha tungi xarajati 68 dollar, xorijliklarning o'rtacha tungi

xarajati esa 73 dollarni tashkil qilgan. Turkiya Madaniyat va turizm vazirligi bayonotida 2019-yilda Turkiya jami 51,7 million ziyoratchini qabul qilib, turizm sohasida yangi rekord yilni ortda qoldirganini qayd etgan. Bugungi kunga kelib

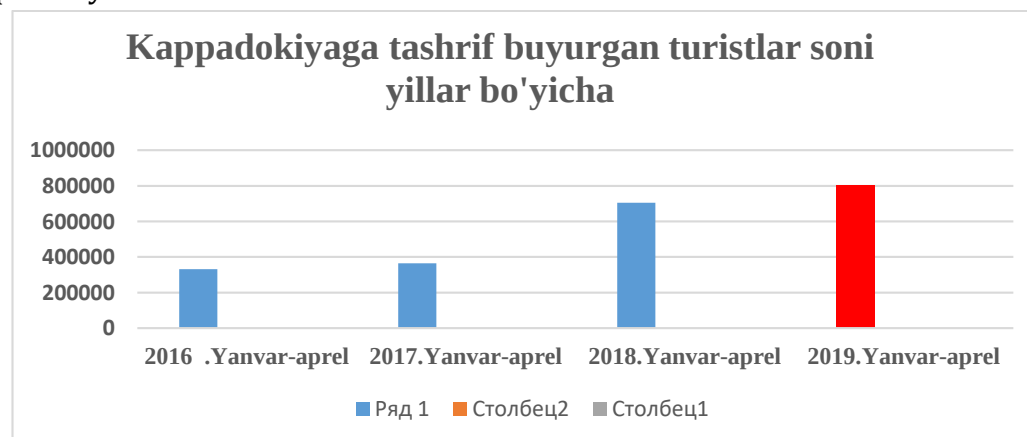
jahonda Turkiya sayyohlarni jalb etish bo'yicha oltinchi o'rinda turadi. Ammo bu davlat uchun ushbu ko'rsatkich yetarli emas, davlat sayyohlar sonini yanada ko'paytirish maqsadida turizmga alohida e'tibor qaratmoqda.

Jahon Turizm Tashkiloti ma'lumotlariga asosan

Kappadokiya -Turkiya Respublikasining yuragida joylashgan bo'lib, noyob turizm maskani hisoblanadi. Avvalo uning landshafti e'tiborni tortadi. Bu yerda qoyalar va u qadar baland bo'lmagan go'zal tog'larni ko'rish mumkin. Bu yerda haqiqiy yer osti saltanati saqlangan. Ilk xristianlar yer ostini o'yib, g'orlarda shaharlar barpo etganlar. Ularning chuqurligi 85metrga yetadi va u yerda 10ming atrofida insonlar yashagan. Ushbu markaz 2019-yilning birinchi 4oyida 800mingdan ortiq, yil davomida esa 3milliondan ziyod sayyohga mezbonlik qilgan rekordni qayd etdi. Kappadokiyaning osmondan ko'rish uchun

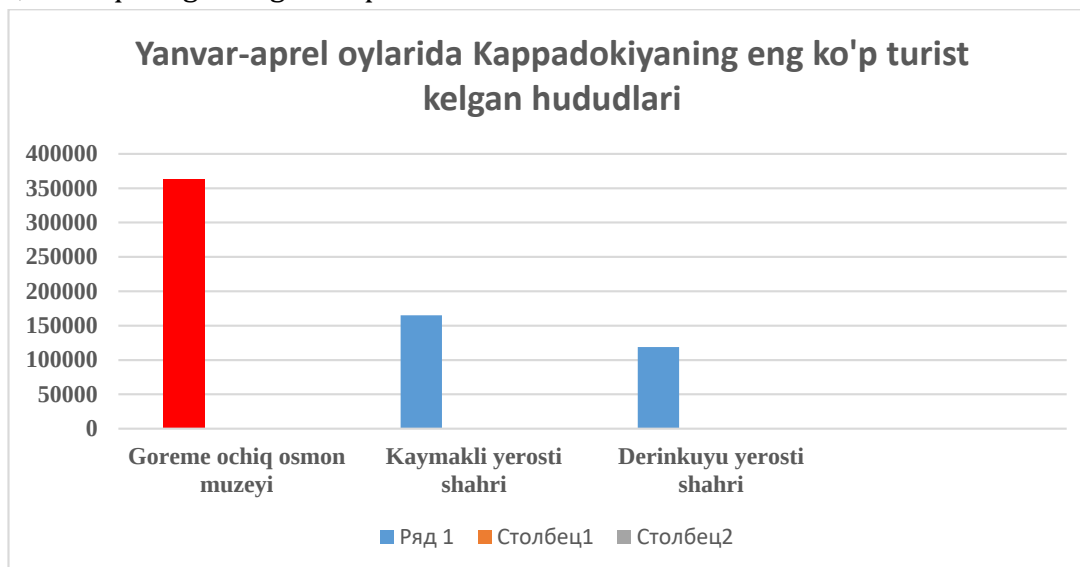
havo sharida sayohat qilish turistlar e'tiborini o'ziga tortadi. Mintaqaga kelayotgan sayyohlarga hamrohlik qilayotgan professional turistik gid Tohir Ozozen Kappadokiya qiziqishning yil sayin ortib borayotganini, 2019-yilda faol mavsumni boshdan kechirgan mintaqadagi turizm mutaxassislarning ham 2020-yildan umidvor ekanligini aytgan edi. U o'z fikrini davom ettirgan holda mintaqada qiziqish tufayli har yili yangi bozorlar ochilayotganini, Lotin Amerikasi, Xitoydan Yevropa, Shimoliy Amerika turistlarining soni aynan Kappadokiya ortishi ko'zda tutilayotganini ta'kidlab o'tgandi. 2019yilda Kappadokiya tashrif buyurgan turistlar soni o'tgan yilgiga nisbatan 13%ga ortgan edi.

Mintaqa madaniyat va turizm boshqarmasi tomonidan tayyorlangan ma'lumotlarga ko'ra muzeylar,xarobalar va yerosti shaharlariga,Goreme ochiq osmon muzeyiga,Kaymakli yerosti shahrini,mintaqaning eng ko'p tashrif

buyurilgan hududlaridan biri bo'lgan Derinkuyu yerosti shahriga ziyoratchilar soni ortgan.Quyidagi diagrammada 2019-yilda eng ko'p tashrif buyurilgan hududlar bilan tanishamiz:

Yuqoridagi tahlillar orqali ko'rinib turibdiki, Turkiya Respublikasi hukumati davlat iqtisodiyotida katta ulushga ega bo'lgan turizmga islohotlar o'tkazib,uni jadal rivojlantirayotgan paytda 2019-yilning oxirida Xitoyda paydo bo'lgan koronavirus ushbu sektorga juda katta zarar keltirdi.Ushbu virus jahonning 215 davlatiga tarqaldi.Kundalik,ijtimoiy va ish hayot tarziga to'satdan ta'sir ko'rsatgan virus sababli butun jahonda iqtisodiyot juda jiddiy zarar ko'rdi. Covid-19 pandemiyasi butun insoniyat uchun noyob global tahdid sifatida paydo bo'ldi.Hatto eng rivojlangan davlatlar ham epidemiyaning ayniqsa sog'liqni saqlash tizimlari va hayotning barcha sohalaridagi qiyinchiliklaridan larzaga

keldi.Shuningdek Turkiya davlatining ham iqtisodiyotiga o'z ta'sirini ko'rsatmasdan qolmadi.Yeryuzi aholisi pandemiya tufayli o'z uylarida qolganlari butun jahon turizmiga o'zining salbiy ta'sirini o'tkazdi.Barcha turistik hududlar turistlar tashrifisiz qoldi va buning orqasidan turizm sektoridagi barcha ishchilar shaxsiy daromadidan ajraldi va ishsizlikning ortishiga olib keldi.Turizm sektorida Turkiyaning asosiy bozoridagi davlatlar bilan O'rta Yer dengizi hududidagi raqobatining iqtisodiy ko'rsatkichlari berilgan jadvalni tahlil qilish orqali COVID-19ning turizmga ta'sirini ko'rishimiz mumkin bo'ladi.

TURKIYANING TURIZMDAGI RAQOBATDOSHLARI VA ULARNING BOZORIDAGI IQTISODIY KO'RSATKICHLARI (JAHON VALYUTA FONDI 2020)

DAVLAT	O'ZGARISH, %
GRETSIYA	-9,5
ITALIYA	-10,6
ISPANIYA	-12,8

FRANSIYA	-9,8
GERMANIYA	-6
BUYUK BRITANIYA	-9,8
ROSSIYA	-4,1

COVID-19 pandemiyasi Turkiya zamonaviy turizmi qarshilashgan eng katta muammolardan biri bo'ldi. Statistika va berilgan ilmiy ma'lumotlarga ko'ra pandemiya tufayli yuzaga kelgan iqtisodiy vaziyat, sayohatning qisqartirilishi, havo yo'li aloqalarining to'xtatilishi, ijtimoiy masofa qoidalari turizmni pandemiya davrida amalga oshirib bo'lmaydigan darajada to'xtatib qo'ydi, ya'ni turizm faoliyati cheklandi. Turizm sektorining shu davrigacha ko'rmagan bunday vaziyati va zarari pandemiyadan so'ng sektorning qachon oldingi holatiga qaytishiga taxmin ham qilib bo'lmaydigan qilib qo'ydi. Birgina

misol orqali buni tahlil qilib ko'rsak bo'ladi: kruiz turizmi sektorining pandemiyadan oldingi ko'rsatkichlari 42 mlrd dollar daromad olib kelgan bo'lsa, 2020-yilda uning ko'rsatkichi umuman nolga tushib ketganligi turizm sektoriga zarar keltirdi.

2020-yilning yanvar-oktabr oylari orasida Turkiyaga kelgan xorijlik turistlarning soni 2019-yilning ayni shu davriga qaraganda 72,5%ga tushib ketishi kuzatildi. 2019-yilning shu davrida Turkiyaga kelganlar soni 40,7 mln kishini tashkil etgan bo'lsa, 2020-yilda bu ko'rsatkich 11,2 mlanni tashkil etdi.

Turkiyaga eng ko'p turist kelgan mamlakatlar	
DAVLAT	KELGAN TURISTLAR SONI
ROSSIYA FEDERATSIYASI	1911264
GERMANIYA	1037293
BOLGARIYA	997470
UKRAINA	928105
BUYUK BRITANIYA	787540

Turkiya Statistika Tashkilotining bergan ma'lumotlariga ko'ra 2020-yil yanvar-iyun oylari davrida ichki turizm 13 mln 934 ming kishini tashkil etdi. Bu ko'rsatkich o'tgan yilning aynan shu davriga ko'ra 58,3%ga kamayganini ko'rishimiz mumkin.

Turkiyada COVID-19 tufayli turistlar soni juda kamayib ketgani bo'yicha statistiklarni Turkiya Sayohat Agentliklari Birlashmasi ma'lumotlari ko'rsatib turibdi. 2018-yilda 39 mlndan ziyod turist kelgan bo'lsa, 2019-yil ushbu ko'rsatkich bir yil oldingi natijadan 6 mlnga ko'paygan, ya'ni 45 mlndan ziyod turist tashrifi kuzatilgan. Lekin 2020-yilda tashriflar soni juda kamayib 11 mlanni tashkil

etdi. Buning eng asosiy sababi virus tufayli Turkiya xorijiy davlatlarga o'z chegaralarini yopganligi edi. Dengiz transportida ko'rilgan chora-tadbirlar doirasida Turkiyadagi portlarga kelishdan 24 soat oldin amalga oshirilishi kerak bo'lgan kema kelishi haqida xabar berish majburiyati 48 soatga oshirildi. Pandemiyaning turizmga keltirgan zararlaridan eng ko'p havo yo'llari, dengiz transporti, turoperatorliklar, agentliklar iqtisodiy zarar ko'rdi. Ya'ni sayohati va ta'tillari bekor qilinganidan so'ng mijozlarning turagentliklarga to'lovlari bo'yicha murojaati agentliklarning hukumatdan iqtisodiy ko'mak olishiga yoki

chiptalarning muddati kechiktirib berilishini taklif qilishiga olib keldi.

Kappadokiya tashkil etilgan turizmning pandemiya davrida va undan keyingi muddatlarda qanday holatda bo'lganligini tahlil qiladigan bo'lsak, ushbu mintaqah koronavirusdan juda katta zarar ko'rdi. Turkiya mehmonxonachilar federatsiyasi vitse-prezidenti va Kappadokiya turistik mehmonxonalar va operatorlar uyushmasi prezidenti Yakup Dinler COVID-19 pandemiyasi davrida Kappadokiya 4 oy davomida nol faoliyat ko'rsatgan mintaqada normalizatsiya jarayoni bilan ba'zi mehmonxonalar ochilgan edi va bundan so'ngra mintaqada asosan mahalliy aholi, chet elliklar va Rossiya va MDH davlatlaridan kelgan sayyohlarni qabul qilishni boshlagan edi. Kappadokiya mintaqasiga asosan Lotin Amerikasi va Uzoq Sharqdan kelgan turistlar uchun turistlar tashrif buyurishadi. Pandemiya tufayli bu tashriflar juda kamaydi. Mintaqada ichki turizm ham muhim ahamiyatga ega ekanligi pandemiya davrida muzey va xarobalarni 700mingga yaqin sayyoh ziyorat qilganidan tahlil qilsa bo'ladi. Bu yerda koronavirus chora-tadbirlari doirasida ma'lum muddatga to'xtatilgan havo sharlari sayohatlarini boshlash Kappadokiyaning turizmi jonlanishiga olib keldi.

Yuqorida ta'kidlaganimizdek Kappadokiya 2019-yilni rekord yil sifatida yakunlagan edi va 2020-yilda 5million sayyoh qabul qilishni statistikada bergan edi, lekin pandemiya sababli 1million sayyohni qabul qila oldi. Pandemiya davri va

undan keying muddatlarga Kappadokiya turizmi uchun ishlab chiqarilgan strategiyada ahamiyat 2021-yilga emas, 2022-yilga qaratilganligi berilgan. Kelgusi yil uchun hukumat Turizmni rivojlantirish strategiyasi Harakat rejasini tayyorlangan va tahlil statistikalariga ko'ra 2022-yilda 7million sayyoh tashrifi kutilmoqda. Turizmdan olinadigan daromad o'tgan yillarda 600 dollarni tashkil etgan bo'lsa, kelgusi yilda ushbu ko'rsatkichni 800dollarga yetishi sharoitdan kelib chiqib statistikasi berilgan.

Kappadokiya turizmni pandemiya davridan so'ng avvalgi holatiga qaytarish uchun qilinayotgan chora-tadbirlardan reklama ishlari asosiy o'ringa qo'yildi. Bundan so'ng Kappadokiya turizmni sport bilan qo'llab-quvvatlash, sport tadbirlari bilan hududni yanada jozibador qilish bo'yicha ishlar olib borilishi strategiya maqsadli islohotlaridan biri edi. Bu yerda biz ahamiyatimizni qaratishimiz kerak bo'lgan narsa Kappadokiya pandemiya davrida masofani saqlash kabi karantin qoidalariga qat'iy amal qilinganligi bo'lsa turistlar bu yerda koronavirusdan o'zlarini xavfsizroq his qilganligi ham bor, ya'ni salomatlik nuqtai nazaridan xavfsizlik borligi ijobiy holat edi. Kappadokiya turizmni dastlab umuman faoliyati to'xtatilib, so'ng yana jonlanganligining dunyoning boshqa turistik hududlaridan ajratib turadigan sababi uning ochiq osmon ostidagiligi ya'ni tabiat bilan bog'liqligida deb hisoblayman.

Taxminlarga ko'ra yuqoridagi islohotlar o'tkazilsa Turkiya turizmi 2022-yilda 40milliondan ortiq sayyohlarni qabul qilishi va turizmdan daromad 30milliard dollarga yetishi prognoz qilinayapti. Pandemiya tufayli ushbu ko'rsatkichlar normal holat bo'lib tursa 2019-yilgi ko'rsatkichlarga juda yaqin. Agar koronavirusdan eng yaxshi holatga o'tilsa bu prognozlar ko'tarilishi taxmin qilinmoqda. 2019-yilda rekord natijalar ko'rsatgan turizm 2020-2021-yillarda juda pasaygani holda hukumat 2022-yildan yaxshi natijalarni prognoz qilmoqda. Yuqoridagi tahliliy diagrammada so'nggi 3yilning tashrif buyuruvchilar soni va turizmdan kelgan daromad ning qiyosiy tahlilini ko'rib chiqamiz: 2019-yilda 45milliondan ziyod tashriflar soni bilan daromad 34,5milliard dollarni, 2020-yilda 15milliondan yuqori tashriflar soni bilan 12,06milliard dollarni, 2021-yilda esa dastlabki 9oyda natija 21milliondan ko'p tashriflar soni bilan 16,8milliard dollarni

tashkil etdi. Ko'rishimiz mumkinki pandemiyadan oldingi va keyingi iqtisodiyotdagi turizm ko'rsatkichlarining katta farqi bor.

Turkiyaning turizmini Kappadokiya misolida pandemiyadan oldin va keyingi natijalarini tahlillarda ko'rib chiqdik. Turkiya iqtisodiyotida katta ulushga ega bo'lgan turizmni pandemiyadan so'ng jonlantirish bo'yicha qilinayotgan islohotlari: hukumat pandemiyadan so'ng turizmga yangi dunyo o'rnatishi, aqlli, xavfsiz va sog'lom turizm juda kerakl va bu o'zgarishlarga tayyor turishi kerak. Antaliyada "Pandemiyadan keyingi mintaqaviy rivojlanish yig'ilishlari"ning navbatdagisi bo'lib o'tdi va turizmni jonlantirish masalalari ko'rildi. Kelishib olingan islohotlar va yuqorida keltirgan prognozlarimizga ko'ra aytishimiz mumkinki, Turkiya turizmi pandemiyadan avvalgi holatiga qaytishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://www.tursab.org>;
2. [tps://sozcu.com](https://sozcu.com);
3. [.https://ttyd.com](https://ttyd.com);
4. <https://assets.ey.com>;
5. <https://resmiistatistik.gov.tr>.